

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію Харитонова Романа Феліксовича
«Галузева юридична компаративістика: загальнотеоретичне дослідження»,
поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 –
теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Дисертаційне дослідження Р. Ф. Харитонова присвячене темі, яка є *вельми актуальною* як у науковому, так і в практичному плані. Сьогодні порівняльне правознавство є однією з наук, що найбільш динамічно розвивається як в цілому в світі, так і на пострадянському просторі. В умовах глобалізації відчутно зростає попит на компаративістські дослідження, які надають можливість з'ясувати те спільне та особливе, що існує в різних правових системах, побачити перспективні напрями розвитку правових систем та правових сімей, сформулювати сучасне правове мислення.

Слід визнати, що в українській юриспруденції компаративістська наукова діяльність зосереджується головним чином на макрорівні, тобто на порівнянні правових систем та правових сімей (загальнотеоретичні дослідження). Крім того, достатню поширеність набувають також роботи, виконані на мікрорівні, коли об'єктом порівняння виступають норми та інститути права (такі дослідження здійснюються представниками галузевих юридичних наук).

Водночас можна констатувати певний дефіцит досліджень, які би стосувалися галузей права в цілому (мезорівень). Такі дисципліни, як порівняльне конституційне, порівняльне адміністративне, порівняльне кримінальне, порівняльне трудове право та ін., лише починають формуватися у вітчизняному науковому та освітньому просторі. Невирішеними й дотепер залишаються чимало питань щодо природи галузевої юридичної компаративістики, її структури і функцій, взаємодії галузевої юридичної компаративістики з порівняльним правознавством та іншими юридичними науками. Усе це й зумовлює актуальність і важливість роботи, представленої Р. Ф. Харитоновим.

Відзначимо, що дослідження виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 011U0006H) на 2011–2015 рр. та «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842) на 2016–2020 рр. Тема дисертаційного дослідження є складовою частиною наукових досліджень кафедри права Європейського Союзу і порівняльного правознавства Національного університету «Одеська юридична академія» «Діалог сучасних правових систем. Адаптація правової системи України до європейського права» на 2011–2015 рр.

Наукове дослідження базується на сучасних теоретико-методологічних засадах, сприяючи визначенню статусу галузевої юридичної компаративістики. Достатньо вдалим і ґрунтовним виглядає огляд літератури за темою дослідження (підрозділ 1.1). Слушним є звернення уваги на методологічні особливості галузевої юридичної компаративістики – насамперед на використання нею порівняльно-правового методу (підрозділ 1.2). Слід також відзначити застосування автором різних філософських підходів, історичного, системного, логічного методів, а також спеціальних юридичних методів. Достовірність отриманих в дисертації результатів забезпечується широкою джерельною базою (список використаних джерел складає 310 позицій). Висновки дисертації ґрунтуються на критичному аналізі робіт представників соціальних наук, теорії держави і права та галузевих юридичних наук.

Автором належним чином обґрунтовано вибір напряму дослідження, його об'єкта, мети та задач. Так, метою роботи є розкриття змісту, природи і специфіки галузевої юридичної компаративістики в системі юридичних наук.

Для досягнення цієї мети дисертант поставив перед собою такі основні завдання: надати характеристику дослідженням галузевої юридичної компаративістики в юридичній науці; виявити методологічні особливості галузевої юридичної компаративістики; охарактеризувати основні підходи до

визначення статусу галузевої юридичної компаративістики; встановити структурні особливості галузевої юридичної компаративістики; виявити співвідношення галузевої юридичної компаративістики з іншими юридичними та гуманітарними науками; виявити взаємозв'язки галузевої юридичної компаративістики та інших компаративістських наук; охарактеризувати сучасний стан і функціональне призначення галузевої юридичної компаративістики як навчальної дисципліни.

Для поглибленого аналізу предмета дослідження використана сукупність загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання, що дозволило успішно розв'язати теоретичні та практичні завдання, які визначили своєрідність і загальне спрямування дисертації.

Наукова новизна результатів дисертації полягає в тому, що у ньому вперше у вітчизняній юридичній науці здійснене комплексне загальнотеоретичне монографічне дослідження, присвячене галузевій юридичній компаративістиці, визначенню її статусу, її взаємодії з іншими юридичними та гуманітарними науками, а також визначенню її місця в системі юридичної освіти.

Серед отриманих дисертантом *нових конкретних науково обґрунтованих висновків та сформульованих положень* на увагу заслуговують (с. 8-9 дис. і 3-5 автореф.):

- обґрунтування структурних особливостей галузевої юридичної компаративістики, що передбачає виокремлення її тричленної структури, яка містить у собі компоненти загальної теорії юридичної компаративістики, компоненти загальної теорії відповідної галузі права та компоненти особливої частини відповідної галузі права залежно від об'єкта дослідження;
- виокремлення основних підходів до викладання галузевої юридичної компаративістики: вибіркового інституційно-проблемного підходу; системно-правового підходу; інституційно-галузевого підходу;

- визначення взаємозв'язків галузевої юридичної компаративістики з іншими компаративістськими науками, який має прояв, зокрема, у процесі здійснення порівняльно-правових досліджень, а також досліджень у сфері компаративістських наук (порівняльне державознавство, порівняльне релігієзнавство, порівняльна політологія тощо);
- порівняльно-правовий аналіз співвідношення галузевої юридичної компаративістики з іншими правовими науками, що має відображення у тому, що галузева юридична компаративістика, спираючись на юридичні науки, розробляє на їх основі конкретно-теоретичні підходи та прийоми досліджень, які сприяють формуванню цілісного розуміння правової мапи світу, забезпечує пізнання специфічних закономірностей розвитку галузей права у різних правових системах;
- осмислення стану розробки проблематики галузевої юридичної компаративістики, насамперед, шляхом виявлення основних недоліків таких досліджень;
- розуміння ролі галузевої юридичної компаративістики в системі юридичної освіти, яка має прояв у тому, що вона сприяє формуванню правового мислення та правової культури сучасного юриста.

Заслуговує також на увагу характеристика методологічних особливостей галузевої юридичної компаративістики, пов'язаних з екстраполяцією наукового знання (с. 9, 158 дис. і с. 4 автореф.).

Усе це в сукупності обумовлює *належний рівень наукової достовірності* дисертаційного дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у ньому.

Його результати можуть бути використані у подальшій науково-дослідній роботі, у сфері правотворчості, у правозастосовній діяльності. Крім того, вони

можуть бути актуальними й корисними у навчальному процесі – при викладанні загальнотеоретичних та галузевих юридичних дисциплін.

Наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані в дисертації, *повно викладені у п'яти опублікованих працях* (у тому числі за кордоном). Результати дослідження апробовані на низці наукових конференцій, у тому числі міжнародних, що відбувалися в різних містах України.

Зміст автореферату *ідентичний* основним положенням дисертації.

Віддаючи належне здобуткам дисертаційного дослідження Р. Ф. Харитонова, разом з тим не можу, за обов'язком офіційного опонента, не звернути увагу на *висновки й твердження, що викликають сумніви, не відзначити певні недоліки роботи.*

1. Дисертант вказує, що об'єктом проведеного ним дослідження є юридична компаративістика як комплексна юридична наука, у той час як його предметом дослідження є загальнотеоретичний аналіз галузевої юридичної компаративістики (див. с. 6 дис. і с. 2 автореф.).

На нашу думку, таке формулювання не повною мірою відповідає розробленим ВАК України Вимогам до оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій. Так, об'єктом дослідження є процес або явище, що породжує проблемну ситуацію й обране для дослідження. У свою чергу предмет дослідження міститься в межах об'єкта, є його частиною, на яку спрямована основна увага дисертанта і яка визначає тему (назву) роботи. Об'єкт і предмет мають бути узгоджені з метою дослідження.

Погоджуючись, що об'єктом дослідження Р. Ф. Харитонова є юридична компаративістика, слід висловити сумнів у тому, що його предметом може бути загальнотеоретичний *аналіз* галузевої юридичної компаративістики. Більш коректним було б визначення предмета як галузевої юридичної компаративістики, або, враховуючи мету дослідження, – як змісту, природи і специфіки галузевої юридичної компаративістики в системі юридичних наук.

2. Знайомство з роботою не дає можливості отримати однозначну відповідь на питання щодо статусу галузевої юридичної компаративістики: чи є

вона єдиною юридичною наукою (науковою дисципліною) або представляє собою поняття (узагальнюючу конструкцію), що об'єднує під одним спільним дахом (завдяки використанню порівняльно-правового методу) кілька галузевих порівняльно-правових наукових дисциплін? Іншими словами, чи існують або можуть мати право на існування в майбутньому як самостійні науки ті дисципліни, що утворюються завдяки порівнянню окремих галузей права в різних правових системах – наприклад, порівняльне конституційне, порівняльне адміністративне, порівняльне кримінальне, порівняльне цивільне, порівняльне цивільне процесуальне, порівняльне трудове право?

Проте, наскільки можна зрозуміти (див. розділ 2.1 дисертації, а також загальні висновки), автор, ймовірно, схильний вважати галузеву юридичну компаративістику єдиною (хоча й допоміжною) юридичною наукою (науковою дисципліною).

На нашу думку, такий підхід має достатньо серйозні вади. У цьому випадку йдеться про штучне об'єднання кількох наукових дисциплін, які мають різні об'єкти дослідження (відповідні галузі права), різні предмети (принципи й закономірності виникнення, функціонування і розвитку відповідної галузі права), різний понятійно-категоріальний апарат тощо. Якщо переносити ідею дисертанта на систему юридичних наук окремої правової системи, то необхідно наполягати на існуванні єдиної галузевої юридичної науки, а не окремих галузевих юридичних наук (наук конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного, цивільного процесуального, трудового права та ін.). Крім того, такий підхід не є вдалим з практичної точки зору. Так, дуже важко уявити себе науковця, який був би обізнаний у всій галузевій юридичній компаративістиці. Очевидно, що доцільною є спеціалізація у порівняльно-правових дослідженнях якоїсь окремої галузі права, що сприятиме поступовому формуванню їх як окремих наукових дисциплін.

3. На с. дис. і с. 13 автореф. дисертант визначає галузеву юридичну компаративістику як *теоретико-правову галузеву порівняльно-правову наукову дисципліну*. На нашу думку, така характеристика є недостатньо обґрунтованою.

Для того щоб визнати галузеву юридичну компаративістику теоретико-правовою (а краще – теоретичною юридичною) науковою дисципліною, слід довести, що їй притаманні такі риси, як фундаментальність, загальність, інтегративність та ін. Як видається, таке завдання – на відміну від загальної частини юридичної компаративістики – є надзвичайно складним. Зауважимо при цьому, що це зовсім не виключає можливості загальнотеоретичного дослідження феномена галузевої юридичної компаративістики.

Певні заперечення викликає також її характеристика як галузевої дисципліни. Вважаємо, що галузеві юридичні науки досліджують відповідні галузі, що існують в межах певної національної правової системи, у той час як галузеві порівняльно-правові дисципліни вивчають галузі права в різних правових системах.

На нашу думку, певним виходом у цьому випадку може бути віднесення їх до самостійної групи юридичних наук – юридичних наук, що вивчають зарубіжні державу і право. Іншим можливим компромісом було би визначення галузевої юридичної компаративістики як міждисциплінарного напрямку наукових досліджень, що виникає на межі теоретичних (юридичної компаративістики) та галузевих юридичних наук. Думку дисертанта з цих питань хотілося би почути під час публічного захисту.

4. У підрозділі 1.1 «Огляд літератури за темою дослідження» дисертант згадує про компаративістські роботи, виконані в сфері приватного і публічного права (див. с. 12 дис.), але відразу після цього переходить до галузевої юридичної компаративістики. У зв'язку з цим виникають питання: чи допускає автор існування поряд із галузевою публічно-правовою і приватноправовою компаративістики, і якщо допускає, то в якому співвідношенні публічно-правова і приватноправова компаративістика знаходяться з галузевою компаративістикою зокрема і юридичною компаративістикою в цілому?

5. У дослідженні галузевої юридичної компаративістики було б логічним очікувати на визначення і загальну характеристику галузі права, але дисертант таких сподівань не виправдав. При цьому слід зауважити, що подібні визначення і

характеристика мають не лише суто інформаційне значення. Наприклад, виникає питання про ставлення автора до проблеми існування так званих комплексних галузей права і її впливу на структуру галузевої компаративістики. У зв'язку з цим також постає проблема визнання можливості існування міжгалузевої юридичної компаративістики і її співвідношення з галузевим порівняльним правом.

Водночас слід констатувати, що висловлені зауваження не заперечують загальну позитивну оцінку дослідження, проведеного Р. Ф. Харитоновим. Воно є завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності є суттєвими для вирішення конкретного наукового завдання – визначення змісту, природи і специфіки галузевої юридичної компаративістики в системі юридичних наук.

Отже, дисертація Р. Ф. Харитонova «Галузева юридична компаративістика: загальнотеоретичне дослідження» відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, та іншим нормативним вимогам, які ставляться до такого роду досліджень, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії держави і права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого



С. П. Погребняк

Підпис	<i>Погребняк С.П.</i>
Засвідчую	<i>[Signature]</i>
Нач.ВК	<i>[Signature]</i>
Дата	07.07.2016 р.